

Topjaar 2014, analyse Nederlandse wapenexport

Stop Wapenhandel, december 2015
Mark Akkerman

Stop
Wapenhandel
www.stopwapenhandel.org

Colofon

Uitgave: Stop Wapenhandel, december 2015

Auteur: Mark Akkerman

Stop Wapenhandel

Anna Spenglerstraat 71

1054 NH Amsterdam

tel/fax 020 6164684

Deze analyse is mede mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van Oxfam Novib.

Samenvatting

- De totale waarde van de in 2014 afgegeven wapenexportvergunningen is hoger dan ooit, sinds deze cijfers bekend worden gemaakt. De ruim twee miljard euro aan vergunningen laten een stijging zien van 114% ten opzichte van 2013, toen het ging om €963,5 miljoen.
- Dit wordt mede veroorzaakt door een grote order van €700 miljoen F-35 onderdelen.
- Een geval apart is een exportvergunning van bijna 169 miljoen euro voor de uitvoer van munitie die Defensie in Duitsland laat vernietigen.
- De transparantie van het Nederlands wapenexportbeleid wordt al jaren ernstig gehinderd door de enorme vertraging in publicatie van jaarrapporten en maandrapportages.
- De waarde van de afgegeven uitvoervergunningen voor landen in het Midden-Oosten en Noord Afrika is opnieuw gestegen, tot bijna 380 miljoen euro. Dit is ruim 18% van de totale wapenexport. In 2013 ging het om 117 miljoen euro.
- Ook in 2014 zijn wapens geleverd aan landen waar de mensenrechten geschonden worden, zoals Egypte, Saoedi-Arabië, Turkmenistan. Stop Wapenhandel vindt dat op zijn minst zou moeten worden afgezien van leveringen aan landen waar de krijgsmacht – meestal ongestraft – betrokken is bij mensenrechtenschendingen.
- In 2014 zijn onderdelen geleverd voor wapentypes die worden gebruikt in de oorlog in Jemen. Ook zijn wapens geleverd aan landen waarvan verondersteld wordt dat ze betrokken zijn (geweest) bij steun aan strijdende partijen in Syrië.
- Er zijn verschillende exportvergunningen voor Israël afgegeven voor materieel dat mogelijk kan worden ingezet tegen burgerbevolking. Uit voorzorg hadden deze vergunningen niet afgegeven moeten worden.
- In de categorie dual-use wordt veel apparatuur en/of software voor informatiebeveiliging uitgevoerd, ook naar landen met repressieve regimes en/of interne gewapende conflicten. Meer duidelijkheid over de eindgebruikers, op z'n minst of dit een bedrijf dan wel het regime betreft, is zeer gewenst. Ook is er bij deze export een wel erg grote vage categorie van bijna 4 miljard euro aan export naar 'diverse landen'. Dat bevordert niet de transparantie bij deze toch al lastige exportsector.

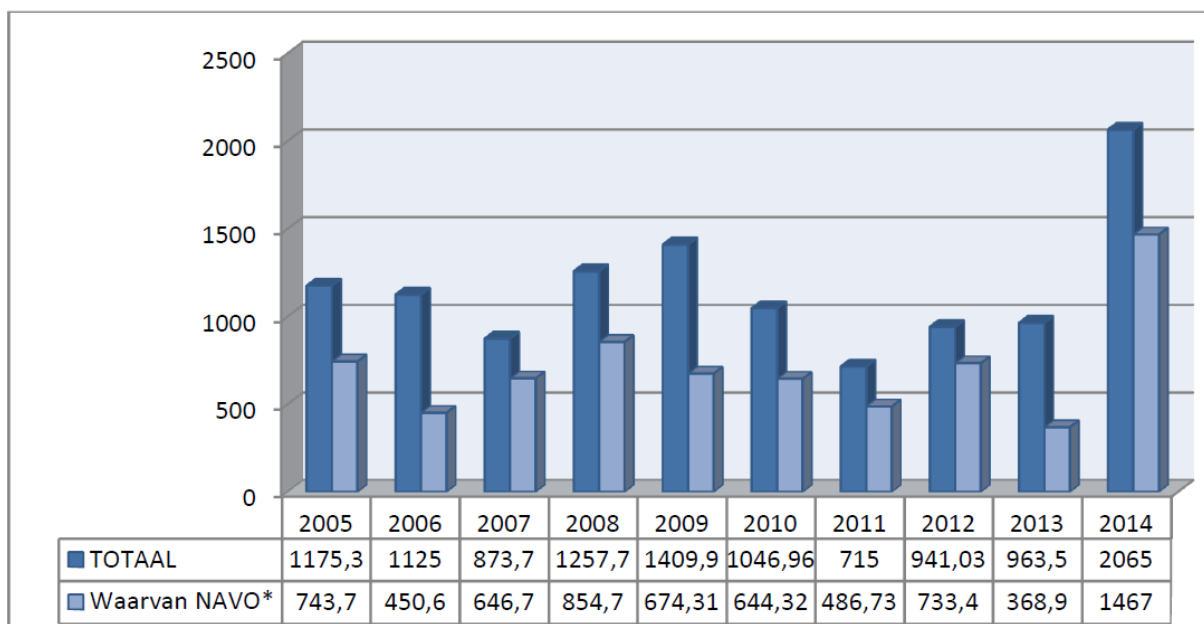
1. Nederlandse wapenhandel in perspectief

De totale waarde van de in 2014 afgegeven wapenexportvergunningen is hoger dan ooit, sinds deze cijfers vanaf eind jaren '70 worden bekendgemaakt. Het record tot nu toe was 2009 met 1,4 miljard euro. De ruim twee miljard euro aan vergunningen in 2014 is 43% hoger dan dat jaar, en een stijging van 114% ten opzichte van 2013, toen het ging om 963,5 miljoen euro.

Een kleine nuancering, waar de regering ook op wijst in het jaarrapport over wapenexportbeleid, betreft een vergunning van bijna 169 miljoen euro voor de uitvoer van munitie die Defensie in Duitsland laat vernietigen. In 2012 nam een soortgelijke vergunning liefst 342 miljoen euro voor haar rekening. Met deze nuanceringen in het achterhoofd kan desondanks gesteld worden dat de groei van de wapenexport die in 2013 werd ingezet versneld is voortgezet.

Bijlage 2: Ontwikkeling Nederlandse wapenexport 2005 - 2014

(waarde afgegeven vergunningen in miljoenen euro's)

Nederlandse wapenexport 2005-2014 (vergunningen in miljoenen euro's) - bron: Ministerie van Buitenlandse Zaken, Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2014, bijlage 2

De wapenexport naar NAVO-landen bedraagt 1,47 miljard, ruim 70% van de totale exportwaarde. Dit is in de eerste plaats te verklaren door de grootste exportvergunning die in 2014 is afgegeven: een vergunning ter waarde van 700 miljoen euro voor de uitvoer van onderdelen voor het gevechtsvliegtuig F-35 (beter bekend als de Joint Strike Fighter (JSF)) naar de Verenigde Staten, Turkije en Italië. De regering meldt dat deze vergunning is verstrekt aan "een Nederlandse dochter van een van de Amerikaanse producenten van het F-35 gevechtsvliegtuig. Deze Nederlandse dochter verzorgt de distributie van

onderdelen voor de F-35, die in de VS, Canada, Australië, het VK, Nederland, Noorwegen, Denemarken, Israël en Italië geproduceerd worden, naar assemblageplaatsen in de VS, Turkije en Italië. De globale vergunning [...] heeft een looptijd gekregen van drie jaar.”¹

Internationale positie

De sterke stijging in de Nederlandse wapenexport wordt weerspiegeld in de positie op de jaarlijks door het Zweedse onderzoeksinstituut SIPRI gepubliceerde ranglijst van belangrijkste wapenexporteurs. In 2013 nam Nederland de veertiende plaats in op deze lijst, in 2014 de elfde. Over een langere periode, de afgelopen tien jaar, blijft Nederland hiermee tot de tien grootste wapenexporteurs ter wereld behoren.

De Verenigde Staten waren wereldwijd weer veruit de grootste wapenexporteur in 2014, nadat in 2013 Rusland eenmalig de 'koppositie' had overgenomen. Daarnaast valt op dat Israël en Oekraïne hun groeiende belang in de internationale wapenhandel stabiliseren.

's Werelds grootste wapenexporterende landen						
	2005-2014		2010-2014		2014	
1	VS	79.625	VS	43.876	VS	10.194
2	Rusland	64.650	Rusland	37.383	Rusland	5.971
3	Duitsland	20.370	China	7.612	Frankrijk	1.978
4	Frankrijk	17.279	Duitsland	7.387	VK	1.704
5	VK	11.287	Frankrijk	7.304	Duitsland	1.200
6	China	10.743	VK	6.228	Spanje	1.110
7	Spanje	7.213	Spanje	4.102	China	1.083
8	Italië	6.980	Italië	4.030	Israël	824
9	Nederland	6.455	Oekraïne	3.826	Italië	786
10	Oekraïne	6.038	Israël	3.345	Oekraïne	664
11	Israël	5.862	Zweden	2.657	Nederland	561
12	Zweden	4.810	Nederland	2.619	Zweden	394
13	Zwitserland	2.858	Canada	1.395	Zwitserland	350
14	Canada	2.597	Zwitserland	1.341	Turkije	274
15	Zuid-Korea	2.126	Zuid-Korea	1.134	Canada	234
	Totaal alle landen	262.160		140.866		28.308

Bron: SIPRI Arms Transfers database; getallen betreffen geen exportwaarden, maar SIPRI's 'Trend Indicator Value', die uit gaat van de relatieve waarde van de geleverde wapens

Belangrijkste bestemmingen

De grootste afnemers van Nederlandse wapens in 2014 waren de Verenigde Staten, Duitsland, Turkije en Italië. Dit valt voor een groot deel op het conto te schrijven van de eerder genoemde vergunningen voor de export van F-35-onderdelen en te vernietigen munitie van Defensie.

Scheepsbouwer Damen boert goed met de verkoop van patrouilleschepen aan Tanzania (30 miljoen euro) en aan Trinidad en Tobago (140 miljoen euro). De ministers Timmermans en Ploumen verdedigden de export naar het straatarme Tanzania met het argument dat de schepen niet door de marine, die ze gaat inzetten, zelf betaald worden, maar door de staatspetroleummaatschappij, die “de kosten voor de beveiliging van olie- en gasboorplatformen [...] aan de private olie- en gasmaatschappijen die opereren in Tanzania doorberekend.”² Bij een dergelijke innige verhouding tussen industrie en krijgsmacht kun je zeker ook vraagtekens zetten, maar de kosten voor aanschaf gaan in ieder geval niet rechtstreeks ten koste van uitgaven op sociaal vlak.

De levering aan Trinidad en Tobago behelst twaalf patrouilleschepen voor de kustwacht. Met deze ene order komt het land direct de top 20 afnemers van Nederlandse wapens in de afgelopen tien jaar binnen. Het eiland heeft een kustwacht nodig, maar twaalf schepen ineens is een forse aankoop. Halverwege 2015, de eerste twee schepen waren inmiddels geleverd, berichtte de media dat er voor de aanschaf van de schepen geen geld was gereserveerd op de begroting. Het lukte de regering van Trinidad en Tobago niet op tijd een lening rond te krijgen bij de European Development Bank (EDB) of bij een commerciële bank. Voor de aanschaf is uiteindelijk bezuinigd op andere uitgaven.³ Het is overigens opmerkelijk dat Trinidad en Tobago zich tot de EDB hebben gewend, deze financiert geen defensiegerelateerde projecten. Het is mogelijk dat het land hoopte dat kustwachtschepen daartoe niet gerekend worden.

Peru en Finland behoren in 2014 tot de tien grootste afnemers van Nederlandse wapens door de aankoop van afgestoten materieel van de Nederlandse krijgsmacht. Peru nam voor 52 miljoen euro het bevoorradingsschip Zr. Ms. Amsterdam over, dat nog tot december van het jaar bij de Nederlandse marine in gebruik was.⁴ Finland kocht 100 Leopard 2 tanks met toebehoren.⁵ Voor de uitvoer van zulke tanks staat een bedrag van 42 miljoen euro in de vergunningoverzichten, dit gaat waarschijnlijk maar om een deel van de totale verkoop, die op ongeveer 200 miljoen euro werd ingeschat.⁶ Eerder was Indonesië kandidaat om deze tanks over te nemen, maar dit werd door de Tweede Kamer geblokkeerd vanwege de rol van de Indonesische krijgsmacht bij mensenrechtenschendingen en onderdrukking van binnenlandse oppositie.⁷

TOPJAAR 2014, ANALYSE NEDERLANDSE WAPENEXPORT – STOP WAPENHANDEL

Belangrijkste 30 bestemmingen Nederlandse wapenexport (2005-2014; in miljoenen euro's)											
Land	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Totaal
Duitsland	383,89	76,12	70,88	157,05	148,99	71,55	56,91	375,25	48,23	288,84	1677,71
Verenigde Staten	92,71	63,54	121,52	56,34	178,28	318,18	146,84	78,17	109,88	381,91	1547,37
Div NAVO-landen / EU+	42,50	41,75	86,62	131,93	59,23	125,27	53,78	209,29	163,97	210,65	1124,99
Indonesië	13,46	278,19	0,07	316,42	0,23	3,12	46,08	12,83	350,37	25,29	1046,06
Marokko	0,18	0,04	-	-	555,00	0,60	-	10,00	-	44,50	610,32
Chili	295,62	98,46	12,22	2,04	1,77	104,51	2,48	0,77	2,21	0,88	520,96
Turkije	12,42	43,70	2,63	20,91	66,42	9,02	7,80	4,44	9,83	248,12	425,29
Portugal	81,34	-	0,61	319,41	7,98	1,57	0,02	0,53	0,03	0,27	411,76
Italië	32,49	40,69	23,75	3,02	9,77	1,73	14,86	4,23	1,51	234,67	366,72
Groot Brittannië	22,62	23,49	41,64	33,12	36,08	18,66	78,01	25,31	3,31	25,71	307,95
Canada	4,79	31,70	3,47	93,57	84,97	4,48	15,72	12,08	13,89	14,30	278,97
Frankrijk	20,27	50,52	47,13	10,84	44,05	12,54	41,30	7,23	7,74	22,99	264,61
Venezuela	7,67	196,42	-	-	-	-	-	-	11,00	-	215,09
Oman	-	20,01	101,23	3,50	0,62	0,22	0,17	1,47	70,38	7,49	205,09
Denemarken	1,93	4,30	170,56	15,03	3,21	3,95	2,63	0,85	0,32	1,59	204,37
Taiwan	21,95	9,59	2,23	8,66	19,32	27,04	31,73	7,16	30,42	19,65	177,75
Trinidad en Tobago	-	-	-	-	-	-	-	-	-	140,39	140,39
Colombia	-	-	-	-	1,03	89,79	0,01	-	5,44	37,28	133,55
Maleisië	1,59	2,11	1,47	3,97	2,20	53,34	0,10	6,18	0,57	44,70	116,23
Spanje	7,02	5,19	67,47	2,42	2,76	7,54	7,74	1,34	2,13	1,26	104,87
Korea (Zuid)	9,75	3,88	2,78	0,99	9,29	6,01	9,26	12,09	6,22	43,80	104,07
Finland	2,57	30,25	1,97	0,65	8,27	0,72	8,34	-	0,20	46,40	99,37
Singapore	0,20	1,71	0,61	1,13	0,35	0,89	29,61	2,19	53,79	8,14	98,62
Zweden	9,73	2,88	23,05	20,51	12,12	2,70	12,98	7,80	1,66	2,42	95,85
Egypte	40,36	0,29	14,69	3,39	1,27	8,21	0,16	9,33	6,54	0,32	84,56
Noorwegen	6,60	2,09	4,89	2,13	2,93	2,48	39,48	8,53	0,80	11,85	81,78
Jordanië	-	-	0,67	2,76	29,10	29,73	-	0,04	1,89	14,47	78,66
Peru	-	-	-	-	0,79	25,11	-	-	-	52,00	77,90
Griekenland	3,26	4,11	0,37	6,16	1,77	53,21	5,37	0,60	0,11	0,58	75,54
VAE	0,31	1,93	1,27	0,28	9,07	2,26	0,17	3,50	1,37	51,26	71,42
Totaal alle landen	1175	1125	874	1258	1410	1047	715	941	964	2065	11573

Voor de uitvoer van rondzoekradar- en identificatiesystemen naar Maleisië gaf de regering een vergunning van 43,5 miljoen euro af. De systemen worden ingebouwd in nieuwe patrouilleschepen van de Maleisische marine. In de begeleidende brief erkennen de ministers Ploumen en Timmermans dat zes nieuwe patrouilleschepen “de militaire capaciteit van de Maleise marine aanzienlijk uit[breiden] in een behoorlijk volatiele regio”, maar zij achten militaire escalatie van bestaande regionale kwesties niet waarschijnlijk.⁸

Grootste wapenexportvergunningen 2014 (vergunningen vanaf 10 miljoen euro)			
Datum	Omschrijving	Eindbestemming	Waarde (€)
09-12-2014	Delen voor F35-gevechtsvliegtuigen	VS / Italië / Turkije	700.000.000
26-03-2014	Optische componenten en technische tekeningen	EU-landen	216.550.000
20-02-2014	Diverse klein- en grootkaliber munitie (ter ontmanteling)	Duitsland	168.831.250
27-10-2014	Patrouillevaartuigen	Trinidad en Tobago	140.391.927
15-09-2014	Delen voor F35-gevechtsvliegtuigen	VS	74.419.531
07-07-2014	Munitie	Duitsland	70.201.255
12-11-2014	Bevoorradingsschip	Peru	52.000.000
17-09-2014	Delen en gereedschappen voor fregatten	Marokko	44.500.000
18-04-2014	Rondzoekradars	Maleisië	43.562.360
21-08-2014	Leopard 2 tanks met toebehoren	Finland	42.120.000
10-12-2014	Radar- en C3-systemen	VAE	41.389.505
08-01-2014	Delen van gevechtsvliegtuigen en helikopters	NAVO	30.000.000
16-12-2014	Delen voor gevechtsvliegtuigen	NAVO +	30.000.000
18-03-2014	Patrouillevaartuigen	Tanzania	30.000.000
30-10-2014	Delen voor radarsystemen	Zuid-Korea	24.600.000
07-10-2014	CBRN bescherming voor fregatten	Indonesië	23.000.000
13-03-2014	Delen voor militaire vliegtuigen en helikopters	EU-landen	20.000.000
04-07-2014	C3-systemen plus toebehoren	Frankrijk	15.000.000
07-07-2014	Globale vergunning voor leveranties <= 250.000 euro	EU-lidstaten	15.000.000
08-01-2014	Delen van radar- en C3-systemen	Zuid-Korea	15.000.000
09-05-2014	Delen van militaire vliegtuigen en helikopters	VS	15.000.000
16-10-2014	Radar- en C3-systemen	Canada	13.060.775
12-06-2014	Delen voor Sea Dragon onderzeeboten	Taiwan	12.840.000
23-10-2014	Delen voor F35-gevechtsvliegtuigen	VS	12.797.350
07-03-2014	Radar- en C3-systemen	Colombia	10.000.000

Geweigerde vergunningen

In 2014 werd vier maal een exportvergunning geweigerd. Een levering van optische componenten voor Laser Range Finders aan Indiase grensbewakingseenheden werd afgewezen. Reden hiervoor was dat een dergelijke uitvoer de regionale vrede, veiligheid en stabiliteit zou bedreigen. Een terechte weigering, gezien de immer gespannen situatie aan de grens tussen India en Pakistan, waarbij regelmatig (kleinschalige) gewelddadige schermutselingen plaatsvinden. Het roept wel vragen op waarom andere wapenexporten naar India en Pakistan stevast wel goedgekeurd worden, terwijl de relatie tussen beide landen moeilijk blijft. In oktober 2014 vonden in de betwiste Kashmir-regio beschietingen plaats, die minstens vier burgerdoden eisten en duizenden mensen op de vlucht joegen. Het was de ernstigste schending van het staakt-het-vuren sinds dat in 2003 is overeengekomen.⁹

Ook een levering, van warmtebeeldcamera's, aan Russische grensbewakingseenheden werd afgewezen. De vergunningweigering, die overigens nog voor het neerhalen van de MH17-vlucht boven Oekraïne plaatsvond, was gebaseerd op het risico van

mensenrechtenschendingen, mogelijke verergering van binnenlandse conflicten en spanningen en het risico dat het materieel verder doorgevoerd zou worden.

De laatste reden hield ook een zending klein kaliber handvuurwapens naar een wapenhandel in de Bengaalse hoofdstad Dhaka tegen.

Voor Taiwan, waar volgens vast beleid alleen vervolgoorders voor eerder maritieme leveringen (onderzeeboten) heen mogen, werd tenslotte de uitvoer van een deel van een F16-landingsgestel geweigerd.

Transparantie

Transparantie over Nederlandse wapenexport en -doorvoer blijft een lastige kwestie. De claim die de regering in de jaarrapportage doet - "Het kabinet verstrekt gegevens over afgegeven vergunningen door middel van jaarrapporten, halfjaarrapporten en digitale maandoverzichten" - heeft betrekking op een theoretische toestand, niet op de werkelijkheid. Halfjaarrapporten zijn bijvoorbeeld al jaren niet meer verschenen.

De enorme vertragingen in het publiceren van zogenaamde maandoverzichten van vergunningen en meldingen waren ook dit jaar weer aan de orde. De overzichten met betrekking tot dual use-vergunningen kwamen pas in september beschikbaar, waar ook de tot dan toe nog niet gepubliceerde gegevens over 2013 aan werden toegevoerd, die over doorvoer in oktober en die over uitvoer van militaire goederen uiteindelijk half november. Ook de jaarrapportage verscheen pas rond die tijd.

Het is bijna een rituele herhaling van zetten aan het worden, maar het is toch noodzakelijk nogmaals te benadrukken dat de controlerende rol van parlement en publiek door deze lange wachttijden ernstig beperkt worden. Ter illustratie: terwijl de oorlog in Jemen in volle gang is, waarbij burgerdoden en schendingen van mensenrechten en internationaal humanitair recht aan de orde van de dag zijn, ontbrak het lange tijd volledig aan informatie over Nederlandse wapenexport en -doorvoer in 2014 naar de landen die deel uitmaken van de door Saoedi-Arabië geleide coalitie. Inmiddels blijkt dat Nederlandse wapens in die oorlog ingezet worden, en dat ook leveringen in 2014 (zie ook het volgende hoofdstuk) hieraan gerelateerd zijn.¹⁰ Of er dit jaar (2015) nog wapens aan de strijdende partijen geleverd zijn blijft vooralsnog onbekend, hoewel overzichten van uitvoer en doorvoer in het eerste half jaar redelijkerwijs al beschikbaar zouden moeten kunnen zijn.

Naast de vertraging in het publiceren van de vergunningenoverzichten is het ook zorgelijk dat er steeds vaker fouten en omissies in de gepubliceerde overzichten sluipen. Vaak worden deze wel hersteld nadat er op gewezen is, maar dergelijke slordigheden zouden niet voor mogen komen. Transparantie is een groot goed.

2. Export en doorvoer naar het Midden-Oosten en Noord Afrika

De waarde van de afgegeven uitvoervergunningen voor landen in het Midden-Oosten en Noord Afrika bedroeg in 2014 bijna 380 miljoen euro, ruim 18% van de totale waarde van ruim 2 miljard euro. In 2013 ging het om 117 miljoen euro, ruim 12% van het totaal in dat jaar. Daarnaast is er sprake van enige doorvoer, bijvoorbeeld van delen van raketten uit Frankrijk naar Bahrein (twv 1,3 miljoen euro), waar enkele jaren geleden een volksopstand nog met door Nederland geleverde pantservoertuigen werd neergeslagen.

Waarde wapenexportvergunningen voor Midden-Oosten en Noord Afrika (2014, in miljoenen euro's)			
Bestemming	Waarde	Bestemming	Waarde
Algerije	8,00	Oman	7,49
Egypte	0,32	Qatar	1,57
Irak	0,71	Saoedi-Arabië	1,46
Israël	1,19	Turkije	248,12
Jordanië	14,47	VAE	51,26
Marokko	44,50	<i>Totaal</i>	379,09

De uitvoer van F35-onderdelen naar Turkije (zie volgende hoofdstuk) neemt veruit de belangrijkste plaats in. Andere grote vergunningen zijn afgegeven voor de export van radar- en C3-systemen naar de VAE (41,4 miljoen euro) en voor delen en gereedschappen voor fregatten naar Marokko (44,5 miljoen euro).

De systemen voor de VAE zijn “aangeschaft ten behoeve van de marine van de VAE en worden ingebouwd in nieuwe patrouilleschepen”, aldus minister Ploumen in een brief aan de Tweede Kamer.¹¹ De zorgelijke mensenrechtensituatie in de Emiraten acht de regering niet relevant voor deze export.

De uitvoer naar Marokko komt in de slipstream van de levering van drie fregatten van Damen aan de Marokkaanse marine, een van de grootste wapenexporten van het afgelopen decennium, waarvoor in 2009 een vergunning ter waarde van 555 miljoen euro werd afgegeven.¹²

Oorlogen Jemen en Syrië

Zes van de landen waaraan in 2014 wapens zijn geleverd zijn nu betrokken bij de oorlog in Jemen. Saoedi-Arabië leidt een coalitie die met bombardementen, lucht- en maritieme blokkades en inzet van grondtroepen de in ballingschap levende Jemenitische president Hadi weer in het zadel probeert te helpen. Egypte en de VAE zijn de belangrijkste

steunpilaren van Saoedi-Arabië in deze oorlog, waaraan ook Jordanië, Marokko en Qatar deelnemen. De strijdende partijen maken zich schuldig aan mensenrechtenschendingen, schendingen van internationaal humanitair recht en het veroorzaken van een humanitaire ramp.

De coalitie onder leiding van Saoedi-Arabië zet in deze oorlog door Nederland geleverde wapens in. Het is zeer waarschijnlijk dat ook wapenexporten waarvoor in 2014 een vergunning werd afgegeven in deze oorlog terecht zijn gekomen of zullen komen.¹³ Dit geldt met name de aan de VAE geleverde onderdelen voor M109-houwitser (twee vergunningen, 1,3 miljoen euro) en verder onderdelen voor F16-gevechtsvliegtuigen (drie vergunningen, 0,04 miljoen euro) en onderdelen voor Saoedische F15's (twee vergunningen, 0,8 miljoen euro).

Waar de oorlog in Jemen dit jaar begon, was die in Syrië in 2014 al in volle gang. Diverse staten in de regio zijn betrokken (geweest) bij het van wapens voorzien van strijdende partijen in het verscheurde land.¹⁴ Van de betreffende landen ontvingen Qatar, de VAE, Saoedi-Arabië en Turkije wapens uit Nederland. Omdat wapenzendingen naar Syrië zoveel mogelijk in het geheim gebeuren valt moeilijk iets te zeggen over het risico van het doorleveren van wapens. De regering moet dit risico meewegen in het besluit om een wapenexportvergunning te verstrekken, het is de vraag in hoeverre dit ook gebeurd is.

In dat kader valt vooral de doorvoer van vanuit Zwitserland afkomstige munitie aan de VAE op, voor in totaal bijna 5 miljoen euro. Curieus genoeg is volgens de vergunningoverzichten daarnaast sprake van veel 'tijdelijke' doorvoer (voor meer dan 100 miljoen euro), eveneens van munitie uit Zwitserland, die dus na verloop van tijd weer terug zou moeten komen.

De voortdurende stroom wapens die, ook vanuit Nederland, naar het Midden-Oosten en Noord Afrika blijft gaan blijft het geweld en de chaos verder aanwakkeren. Met name de oorlog in Syrië dwong in de loop van 2015 grote hoeveelheden mensen te vluchten, terwijl ook andere conflicten en onderdrukking in het Midden-Oosten en Noord Afrika vluchtelingen voortbrachten. Cynisch genoeg verdient de wapenindustrie vervolgens ook weer aan het buiten Europa proberen te houden van deze mensen. Voor grensbewaking worden steeds vaker militaire middelen ingezet.

Repressie, mensenrechtenschendingen en conflicten

Los van betrokkenheid bij de oorlogen in Jemen en Syrië kampen alle landen in het Midden-Oosten en Noord Afrika waar in 2014 wapenexportvergunningen voor zijn afgegeven met repressieve regimes, mensenrechtenschendingen of betrokkenheid bij interne en/of regionale conflicten. Met andere woorden: het is zeer controversieel dat aan hen überhaupt wapens geleverd worden.

Egypte heeft een militair regime, dat met grof geweld oppositie onderdrukt en, samen met de VAE, volledig in strijd met internationaal oorlogsrecht bombardementen in Libië uitvoerde. Desondanks wordt het land op de internationale wapenmarkt, waar het in enorm tempo inkopen aan het doen is (voor een deel gefinancierd door Saoedi-Arabië), warm onthaald. Nederlandse leveringen in 2014 zijn bedoeld voor de marine. Het argument om deze toe te staan is dan dat dit krijgsmachtdeel niet rechtstreeks betrokken zou zijn bij mensenrechtenschendingen. Dat is een nogal kortzichtige redenering: elke levering aan een onderdrukkend regime legitimeert en versterkt zowel dat regime als de rol van de krijgsmacht daarbinnen.

Aan het autocratische regime van Jordanië worden pantservoertuigen, zoals bekend uit de zogenaamde 'Arabische Lente' bij uitstek geschikt voor inzet tegen de eigen bevolking, geleverd, ter waarde van ruim 5 miljoen euro. Wat er verder heen uitgevoerd wordt is niet duidelijk: de maandoverzichten met afgegeven vergunningen laten nog enkele kleinere exporten zien, maar die tellen niet op tot het in de jaarrapportage opgevoerde bedrag van ruim 14 miljoen euro.

Leveringen aan Israël

Hoewel Nederland zeer terughoudend is bij het afgeven van exportvergunningen naar Israël worden al jaren nachtzichtdelen (tweede generatie beeldbuisversterkers) van Photonis/DEP uitgevoerd. Daar wordt sinds kort bij vermeld dat een deel van deze export voor militair gebruik en/of grensbewaking is, in 2014 ging het om een waarde van 1,56 miljoen euro. Waarom hiervoor wel een vergunning wordt afgegeven is onduidelijk.

Ook is een vergunning verstrekt voor de export van delen van militaire sonar. Mogelijk wordt ervan uitgegaan dat de Israëlische marine niet betrokken is bij geweld tegen burgers. Helaas is dit wel het geval. De Israëlische marine schiet veelvuldig op vissers die zich niet houden aan de door Israël eenzijdig uitgeroepen zesmijlszone. Bij de Oslo Akkoorden van 1993 is aan de Palestijnse vissers een 20-mijlszone toegekend. Het Palestinian Center for Human Rights documenteerde alleen al in juni tien schietincidenten met vier gewonden. In september werden drie vissers doodgeschoten, een recent incident dateert van 25 november.¹⁵

Tenslotte is er nog een uitvoervergunning voor anti-tankraketten afgegeven, met de aantekening dat deze 'retour fabrikant' gaan. Het is onduidelijk waar dit precies om gaat, mogelijk betreft het ladingen voor Gill-systemen waarvan de Nederlandse krijgsmacht een groot deel heeft afgestoten en aan Finland verkocht. Het Israëlische wapenbedrijf Rafael is de hoofdproducent van deze raketten, waar Thales Nederland onderdelen voor maakt.

Midden-Oosten blijft doelmarkt

De veelheid aan oorlogen, gewapende conflicten, dictatoriale regimes, mensenrechtenschendingen en repressie ten spijt blijft het Midden-Oosten en Noord-Afrika een van de belangrijkste doelmarkten voor de Nederlandse wapenindustrie.

De overheid werkt gretig mee aan het promoten van Nederlandse wapens in die regio. Begin dit jaar bezocht een door minister Hennis van Defensie geleide delegatie van Nederlandse militaire en veiligheidsbedrijven de grote wapenbeurs IDEX in Abu Dhabi. Het was de zwaarst opgetuigde wapenhandelsmissie in jaren.¹⁶ Er werd daarbij vooral gemikt op (toekomstige) orders uit de VAE en Saoedi-Arabië, dat ondanks dat het een van de meest onderdrukkende regimes ter wereld heeft een graag geziene handelspartner blijft, ook op militair gebied.

Cijfers over wapenexportvergunningen in 2015 zijn nog niet gepubliceerd. Wel is bekend dat Thales Nederland aan Egypte radar- en C3-systemen voor door het Franse bedrijf DCNS gebouwde fregatten levert. Begin september liet minister Ploumen aan de Tweede Kamer weten hiervoor een exportvergunning ter waarde van 34 miljoen euro te hebben verstrekt.¹⁷ De rol van de Egyptische marine in de blokkade van Jemen, met verwoestende humanitaire gevolgen, blijft in de begeleidende brief nagenoeg buiten beschouwing. Wel spreekt Ploumen waardering uit voor het door die marine tegenhouden van vluchtelingen die via de Middellandse Zee Europa proberen te bereiken. Daarbij wordt regelmatig geweld gebruikt, soms met dodelijke gevolgen.¹⁸

3. Overige bestemmingen wapenexport en -doorvoer

Uitvoer onderdelen F-35 (Joint Strike Fighter)

Een grote exportvergunning is afgegeven aan “een Nederlandse dochter van een van de Amerikaanse producenten van het F-35 gevechtsvliegtuig” (waarschijnlijk een van de vele in Nederland gevestigde dochters van Lockheed Martin, hoofdproducent van de F-35 en het grootste wapenbedrijf ter wereld) voor de export van F-35 onderdelen naar assemblage locaties in de VS, Turkije en Italië. Er gingen ook F-35 onderdelen naar Canada – dat inmiddels van aanschaf heeft afgezien – en Noorwegen.

De export naar Italië gaat waarschijnlijk naar de nieuw opgezette Final Assembly and Check-Out (FACO) op de Italiaanse luchtmachtbasis Cameri, waar de Nederlandse F-35's geassembleerd zullen worden. In ruil voor het gunnen van de assemblage aan de Italianen kreeg Woensdrecht het onderhoud van de motoren van Italiaanse F-35 toestellen.

Voor dit motoronderhoud bouwt Defensie voor 80 tot 90 miljoen euro een werkplaats en een proefdraaiopstelling. Defensie financiert de helft. Naar verwachting nemen Economische Zaken en de Provincie Noord-Brabant elk een kwart voor hun rekening. De faciliteiten worden eigendom van Defensie. Het motoronderhoud is uitbesteed aan Elbit Systems of America, dochter van de Israëlische wapenreus Elbit.

Turkije neemt met tien bedrijven deel aan de productie van de F-35, onder meer bij de ontwikkeling van een kruisraket voor het toestel. Een van de betrokken bedrijven is de Fokker Elmo-vestiging in Izmir, die een deel van de elektrische bekabeling produceert. Turkije zal concurreren met Nederland (en Noorwegen) voor orders voor motoronderhoud, met name op efficiëntie, lees kosten.

In diverse verdragen is vastgelegd dat voor de F-35 het exportbeleid van de VS moeten worden gevolgd. Mocht een van de andere partners of latere kopers, bijvoorbeeld Turkije of Israël, de gevechtsvliegtuigen inzetten tegen burgers, dan kan Nederland niet besluiten niet meer te leveren, ook al zou dat volgens de EU Wapenexportcriteria wel moeten.

Zuid-Amerika

Peru lijkt een nieuwe grootafnemer van door de Nederlandse krijgsmacht afgestoten materieel te worden. Naast de in de vergunningenoverzichten opgenomen verkoop van het bevoorradingschip Zr. Ms. Amsterdam (voor 52 miljoen euro, inclusief Goalkeeper-wapensysteem), kondigde Defensie in oktober 2014 de verkoop van twee Fokker 50-passagierstoestellen aan, begin 2015 gevolgd door de verkoop van drie AB-412 Search and Rescue-helikopters.

In een brief aan de Tweede Kamer over de verkoop van het bevoorradingsschip erkent de regering dat er zorgen zijn op het gebied van rechtsorde en mensenrechten in Peru, waaronder het doden van demonstranten door veiligheidstroepen. Zoals vaker wordt echter gesteld dat het te leveren materieel hierbij geen rol kan spelen.¹⁹ Deze redenering gaat voorbij aan het feit dat elke wapenleverantie aan mensenrechtenschenders de machtspositie van deze regeringen en de rol van de krijgsmacht daarbij versterkt.

Een maritiem grensconflict met buurland Chili lijkt na een uitspraak van het Internationaal Gerechtshof in januari 2014 voorlopig beslecht, maar geef eerder voer aan oplopende spanningen en dreigende manoeuvres op zee. Daarnaast is in Zuid-Amerika al langer sprake van een mini-wapenwedloop, waarbij diverse landen grootschalig wapens inslaan.

Om diezelfde redenen moet de verkoop van radar- en C3-systemen aan Colombia als problematisch beoordeeld worden. Naast de bijdrage die dit levert aan de genoemde mini-wapenwedloop, die in het bijzonder ook tussen Colombia en buurland Venezuela speelt, blijft in Colombia, ondanks voortgaande vredesbesprekingen met strijdgroep FARC, sprake van binnenlands geweld, waarin de FARC, het leger en (extreem-)rechtse paramilitaire groepen een rol spelen.

Turkmenistan

Voor het derde opeenvolgende jaar gaf de regering vergunningen voor wapenexport naar Turkmenistan af. Het gaat hierbij wederom om rondzoekradar, bedoeld voor patrouilleschepen van de Turkmeense kustwacht. De ministers Timmermans en Ploumen schreven in een brief aan de Tweede Kamer dat “de mensenrechtensituatie in Turkmenistan, een van de meest restrictieve regimes ter wereld, [...] zorgwekkend [is]”. Omdat de kustwacht niet rechtstreeks bij de vele mensenrechtenschendingen betrokken is, zou er echter geen probleem zijn met deze export.²⁰ Toch is het misschien niet zo'n goed idee om een dergelijk regime te legitimeren en te versterken met wapenleveringen, waar die ook voor bedoeld zijn.

Rwanda

In de jaarrapportage wapenexportbeleid valt te lezen dat Defensie door de krijgsmacht afgestoten legervoertuigen heeft verkocht aan de Rwanda National Police. Volgens zowel Amnesty International als Human Rights Watch is de mensenrechtensituatie in Rwanda nog altijd uiterst beroerd. Ook de politie speelt een rol bij mensenrechtenschendingen, zo worden flinke aantallen mensen onwettig vastgehouden in politiedetentie, waar sprake is van martelingen en andere slechte behandeling. Daarnaast zou de politie betrokken zijn bij verdwijningen en bij geweld tegen dakloze mensen, waaronder kinderen.²¹ Het is een raadsel waarom Defensie het acceptabel vindt deze politiemacht van voertuigen te voorzien.

Doorvoer

Op het gebied van doorvoer van wapens via Nederland valt vooral een zending ter waarde van ruim een half miljoen euro van delen voor gevechtsvliegtuigen van Niger naar Oekraïne op. Deze op het eerste gezicht nogal vreemde levering hangt mogelijk samen met de verkoop van twee SU-25-gevechtsvliegtuigen van Oekraïne aan Niger in 2013.²²

4. Dual use

Net als voor militaire goederen geldt voor de uitvoer van zogeheten dual use goederen – met zowel militaire als civiele toepassingen - een vergunningplicht. Hoewel de laatste jaren de informatievoorziening over eindgebruik wel iets verbeterd is, blijft nog altijd vaak onduidelijk waar de uitgevoerde goederen precies voor gebruikt gaan worden. Dit maakt nogal eens wat uit voor de beoordeling van bepaalde uitvoer.

Onduidelijkheid over 'informatiebeveiliging'

Er wordt veel apparatuur en/of software voor informatiebeveiliging uitgevoerd. De ontvangers bevinden zich in wat wel een catalogus van repressieve regimes en/of landen met (gewapende) interne conflicten lijkt. Op de lijst staan onder meer landen waar een (beperkt) wapenembargo tegen van kracht is, zoals China, Jemen, Libanon, Libië, Libanon en Myanmar.

Omdat volstrekt niet helder wordt waar deze apparatuur en software voor gebruikt wordt, valt de uitvoer ervan moeilijk te beoordelen. Gaat het, zoals de overheid in 2012 aan Stop Wapenhandel schreef, nog steeds vooral om leveringen aan bedrijven (destijds werden bijvoorbeeld telecomaandieners en het bankwezen genoemd), of moeten we ons zorgen maken om leveranties die onderdrukkende regimes extra cyberwapens in handen geven om oppositie aan te pakken? Meer duidelijkheid over het eindgebruik en de eindgebruikers (op z'n minst of dit bijvoorbeeld de commerciële sector of de overheid is) is zeer gewenst.

Vergunningen uitvoer apparatuur en/of software voor informatiebeveiliging (2014)					
Bestemming	Aantal	Waarde (€)	Bestemming	Aantal	Waarde (€)
Afghanistan	6	12.694.462	Libanon	20	21.148.280
Algerije	1	49.542	Libië	15	3.155.088
Argentinië	1	2.549	Marokko	1	48.924
Bahrein	1	18.768	Myanmar	1	5.000.000
Brazilië	2	31.020	Oekraïne	3	22.212.127
China	1	13.919	Pakistan	40	22.917.344
Diverse landen	22	3.844.778.517	Qatar	1	8.813
Egypte	2	28.347	Rusland	3	150.000.626
Filipijnen	1	80.742	Singapore	5	161.751
Hongkong	1	74.790	Soedan	1	3.049
Irak	19	1.982.109	Zuid-Korea	1	9.197
Jemen	11	600.639	Zuid-Soedan	2	85.546
Jordanië	6	18.778.429	<i>Totaal</i>	<i>157</i>	<i>4.103.884.578</i>

In de overzichten staan daarnaast diverse vergunningen voor uitvoer van apparatuur en software voor informatiebeveiliging naar 'diverse landen'. De waarden van deze vergunningen lopen uiteen van 2 miljoen tot ruim 1,6 miljard euro. Ook hier blijft de informatievoorziening weer in gebreke, het blijft volstrekt onduidelijk naar welke landen voor bijna 4 miljard euro aan dergelijke apparatuur en software uitgevoerd wordt.

Dat geldt nog meer voor twee vergunningen, een van 100 miljoen euro en een van maar liefst vijf miljard euro, die opgevoerd worden als 'diverse goederen' voor 'diverse landen'. Kan het vager? Ook een vergunning ter waarde van 0,85 miljard euro voor de uitvoer van gyroscopen en sensoren, afkomstig uit Frankrijk, naar diverse landen, biedt geen duidelijkheid over bestemming of doel. Het is best mogelijk dat zulke export louter voor civiel gebruik is, maar maak dit dan ook duidelijk.

Nachtzichtsystemen

De uitvoer van onderdelen voor nachtzichtsystemen is al jarenlang een vaste waarde in de overzichten van dual use-exporten. In 2014 werden vergunningen voor een totale waarde van bijna 30 miljoen euro afgegeven voor de uitvoer van beeldversterkerbuizen en camera's, met name bedoeld voor nachtzichtsystemen, voor militair gebruik, politie, grensbewaking en/of beveiliging. Belangrijkste afnemers waren Zuid-Korea, Turkije, Frankrijk, Israël (zie hoofdstuk 2) en Ghana.

Vergunningen uitvoer beeldversterkerbuizen en camera's - militair gebruik, politie of beveiliging (2014)					
Bestemming	Aantal	Waarde (€)	Bestemming	Aantal	Waarde (€)
China	2	603.595	Saoedi-Arabië	4	613.292
Frankrijk	2	1.855.395	Singapore	3	541.768
Ghana	1	1.199.236	Turkije	4	4.845.050
Hongkong	1	425.872	Zuid-Afrika	6	378.175
India	1	16.891	Zuid-Korea	8	17.606.009
Israël	8	1.560.980			
Maleisië	2	72.870	<i>Totaal</i>	<i>42</i>	<i>29.719.133</i>

Voor de leveringen aan landen die bekend staan als weinig waarde hechtend aan respect voor mensenrechten (China, Israël Maleisië, Saoedi-Arabië, Singapore, Turkije) roepen vragen op. Is er voldoende garantie dat geleverde goederen niet ingezet worden bij repressie en mensenrechtenschendingen?

Noten

- [1](#)Ministerie van Buitenlandse Zaken, Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2014, november 2015
- [2](#)Ministerie van Buitenlandse Zaken, Afgifte vergunning voor export militair materieel naar Tanzania, brief aan de Tweede Kamer, DVB/NW-073/14, 14 maart 2014
- [3](#)Asha Javeed, Govt borrowing \$478m to buy patrol vessels, Trinidad Sunday Express, 31 May 2015; Jeroen Trommelen, Trinidad kan Nederlandse scheepsbouwer mogelijk niet betalen, Volkskrant, 11 juni 2015
- [4](#)<http://marineschepen.nl/schepen/amsterdam.html>
- [5](#)Ministerie van Defensie, Verkoop Leopard 2A6-tanks aan Finland, BS2013037660, 14 januari 2014
- [6](#)NOS, Hennis verkoopt tanks aan Finland, 16 januari 2014
- [7](#)Mark Akkerman, “Hoge kwaliteit, zo goed als nieuw”: tweedehands wapens uit Nederland, Campagne tegen Wapenhandel, maart 2014
- [8](#)Ministerie van Buitenlandse Zaken, Afgifte vergunning voor export militair materieel naar Maleisië, DVB/NW-097/14, 15 april 2014
- [9](#)Guardian, India and Pakistan exchange fire in Kashmir border clashes, 8 October 2014
- [10](#)Stop Wapenhandel, Dutch arms trade with coalition forces in the Yemen war, November 2015
- [11](#)Ministerie van Buitenlandse Zaken, Wapenexport Verenigde Arabische Emiraten, Brief aan de Tweede Kamer, DVB/NW-501/14, 10 december 2014
- [12](#)Wendela de Vries, Fregatten voor Marokko, Factsheet, Campagne tegen Wapenhandel, juli 2008
- [13](#)Stop Wapenhandel, Dutch arms trade with coalition forces in the Yemen war, November 2015
- [14](#)https://en.wikipedia.org/wiki/Foreign_involvement_in_the_Syrian_Civil_War
- [15](#)Ma'an News Agency, Israeli navy boat opens fire at Palestinian fishermen, 25 November 2015
- [16](#)Stop Wapenhandel, Wapenpromotie bij foute vrienden: Nederlandse bedrijven op de IDEX wapenbeurs 2015, januari 2015
- [17](#)Ministerie van Buitenlandse Zaken, Afgifte vergunning voor export militair materieel naar Egypte via Frankrijk, Brief aan de Tweede Kamer, DVB/NW-279/15, 1 september 2015
- [18](#)David Smith, Analysis: Egypt cracks down on irregular migrants, Middle East Eye, 21 August 2015
- [19](#)Ministerie van Buitenlandse Zaken, Afgifte vergunning voor export overtollig defensiematerieel naar Peru, Brief aan de Tweede Kamer, DVB/NW-482/14, 7 november 2014
- [20](#)Tweede Kamer, Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, Wapenexport naar Turkmenistan, 22054 – nr. 243, 19 maart 2014

[21](#) Human Rights Watch, “Why not call this place a prison?”, 24 September 2015

[22](#) Guy Martin, Niger Air Force gets new helicopter hangar, defenceWeb, 22 October 2013

[23](#) Frank Slijper, Nederlandse export van dual-use goederen in kaart gebracht (januari 2009 t/m juni 2011, Campagne tegen Wapenhandel, juli 2012

[24](#) Drie vergunningen voor uitvoer naar Rwanda en Turkije tbv de VN zijn buiten beschouwing gelaten.

Recente publicaties van Stop Wapenhandel

- **Dutch arms trade with coalition forces in the Yemen war**, november 2015
- **Pensioengeld voor de JSF**, augustus 2015
- **“Het is wel mijn geld” – Pensioengeld voor kernwapens**, mei 2015
- **Reactie op Initiatiefnota D66 en PvdA Wapens en Principes**. (n.a.v. Rondetafelgesprek Tweede Kamer), april 2015
- **Wapenpromotie bij foute vrienden: Nederlandse bedrijven op de IDEX wapenbeurs**, januari 2015
- **Pensioengeld voor militaire drones**, oktober 2014
- **Analyse Nederlandse wapenexport 2013**, september 2014
- **Israel and the international arms trade, companies involved**, augustus 2014
- **Wapenhandel en militarisering: het schoolrapport van de Europese lijsttrekkers**, mei 2014
- **De modernisering van kernwapens in Nederland**, maart 2014
- **Hoge kwaliteit, zo goed als nieuw: tweedehands wapens uit Nederland**, maart 2014
- **Analyse Nederlandse wapenexport 2012**, februari 2014
- **Wapenproductie als banenmotor? Nederland en het defensie industrie beleid**, december 2013
- **Piraterij, private beveiliging en wapenexport**, juli 2013

Zonder donateurs geen Stop Wapenhandel

Steun ons werk met een gift op rekening NL11 TRIO 039 04 07 380
t.n.v. Stop Wapenhandel, Amsterdam